

Johan
Maelwael

Een Nijmegenaar in Bourgondië

In 2005 werd in Museum Valkhof de vroege Nederlandse schilderkunst geëerd met een tentoonstelling over de gebroeders Van Limburg. De meest meeslepende anekdote over hen is dat twee van de drie broers in november 1399 door Brabantse militairen werden gegijzeld in Brussel. De tieners werden na een gevangenschap van meer dan een half jaar vrijgelaten omdat Filips de Stoute, de hertog van Bourgondië, het losgeld voor de jongens betaalde. Dit deed hij omdat hun oom zeer verdienstelijk werk voor hem had verricht en dat in de toekomst zou blijven doen. Deze geprezen oom was Johan Maelwael (ca. 1370-1415). Dit najaar organiseert het Rijksmuseum de eerste tentoonstelling die draait om deze schilder.

TEKST: JOCHEM VAN EIJDEN

Maelwael werd geboren rond 1370 in Nijmegen als telg van een van de meest vermaarde schildersfamilies in de Noordelijke Nederlanden. De familienaam is in het Middelnederlands een blijk van waardering voor hun professionele kunde: 'hij die goed schildert', een uiting die ook werd onderschreven door het hertogelijke hof van Gelre. Nadat vader Willem Maelwael en oom Herman schilderwerk voor de stad Nijmegen hadden uitgevoerd, werkten zij van 1386 tot 1397 een behoorlijk aantal keer voor de hertog van Gelre. Tijdens deze periode werkte Maelwael mee in het atelier van zijn vader, waar ze voornamelijk heraldische schilderopdrachten uitvoerden, zo werd er gewerkt aan vele banieren, wapenschilden, postbussen, wapenboeken en toernooiuitrustingen. De moderne Nederlandse woorden 'schilderen', 'schilder' en 'schilderij' zijn dan ook ontstaan door dergelijke werkzaamheden.

Schilden en schatten

Toen Maelwael ongeveer vijftintig was, trok hij naar Frankrijk waar hij al snel van de Franse koningin (waarschijnlijk op aanraden van de hertogin van Gelre) een opdracht kreeg voor heraldisch schilderwerk. Hierna bleef ook in Frankrijk het werk van 'Jean Malouel' niet onopgemerkt en in 1397 benoemde Filips de Stoute hem tot hofschilder. Hij nam daarmee het stokje over van de overleden Jean de Beaumetz als leider van het bedrijvige hertogelijke schildersatelier in Bourgondië; een werkplaats met meerdere assistenten en werknemers die door de hertog voornamelijk werd ingezet voor de rijke decoratie van het kartuizerklooster in Champmol. Het schilderwerk van Maelwael in Bourgondië varieerde van uitgebreide tafereelen op muren tot miniaturen in getijdenboeken en van massaal heraldisch schilderwerk tot exclusieve altaarstukken. Als leider van het atelier hoefde Maelwael zich echter niet alleen bezig te houden met de daadwerkelijke uitvoering van de kunstobjecten in het kartuizerklooster.

Als leider van het atelier hoefde Maelwael zich niet alleen bezig te houden met de daadwerkelijke uitvoering van de kunstobjecten in het kartuizerklooster.

Zo inspecteerde hij samen met zijn beeldhouwende Hollandse evenknie Claus Sluter ook de stukken die door andere kunstenaars werden aangeleverd, zoals de twee altaarstukken van beeldhouwer Jacob de Baerze en schilder Melchior Broederlam.

Goede en trouwe dienst

Na het overlijden van de Filips de Stoute in 1404 keerde Maelwael weer terug naar zijn geboortestad en trouwde daar een jaar later met zijn tweede vrouw Heylwig van Redinchaven. In 1406 werd Maelwael door Jan zonder Vrees, de zoon en opvolger van Filips, wederom aangesteld als hofschilder in Bourgondië. In de daaropvolgende negen jaar zette hij zijn werk in het kartuizerklooster voort en reisde hij mee met de Hertog door de Bourgondische Nederlanden. In 1415 overleed Maelwael, en als blijk van waardering voor zijn goede en trouwe dienst ontvingen Heylwig en de vier kinderen jaarlijks een aanzienlijk bedrag van de hertog.

Op zoek naar Maelwael

Als vroegst bekende Noord-Nederlandse schilder waar werken aan worden toegeschreven, heeft Maelwael een bijzondere plaats in de kunstcanon van Nederland. De aan hem toegeschreven 'Grote Ronde Pietà' uit het Louvre is het sleutelstuk in de tentoonstelling. Dit vroegst bekende ronde schilderij toont aan de voorzijde een door engelen ondersteunde God de Vader die de overleden Christus vasthoudt, met tussen hen in de Heilige Geest afgebeeld als een duif. Aan de rechterzijde houdt Maria zichtbaar bedroefd haar zoon vast en staart Johan-

linkerpagina

Johan Maelwael & Henry Bellechose, 'Madonna met Kind engelen en vliinders', Dijon, ca.1415, Berlijn, Gemäldegalerie.

rechts

Johan Maelwael, 'Grote ronde Pietà', ca. 1400, © 2009 Musée du Louvre. Foto: Erich Lessing.

nes de Evangelist beduusd naar beneden. Dat dit stuk afkomstig is uit de Bourgondische hertogelijke werkplaats is te zien aan het wapenteken van Filips de Stoute dat is aangebracht op de achterzijde. De gebruikte kostbare materialen (versterkt bladgoud, karmozijn en ultramarijn) onderstrepen het hertogelijke ontstaansmilieu des te meer. De tijdloze kwaliteit en schoonheid van het stuk werd al vroeg erkend; de kleinzoon van de opdrachtgever, Filips de Goede, liet er een speciale leren koffer voor maken zodat het niet beschadigd raakte tijdens zijn rondgang door de Bourgondische Nederlanden.

Mogelijke toeschrijvingen

Om het leven en werk van een kunstenaar rond 1400 zoals dat van Maelwael in beeld te krijgen verlaten de kunsthistorici zich op documentatie waardoor hopelijk een relatie gelegd kan worden tussen de kunstenaar en nog bestaande werken. Zo is er gedocumenteerd dat de beschildering en het bladgoud, waarvan nu nog de resten te zien zijn op de door Claus Sluter vervaardigde 'Mozesput' in Dijon, door Maelwael zijn aangebracht in het najaar van 1402. Uit de rekeningen van de hertog is

---

Het schilderwerk van Maelwael in Bourgondië varieerde van uitgebreide taferelen op muren tot miniaturen in getijdenboeken en van massaal heraldisch schilderwerk tot exclusieve altaarstukken.

op te maken dat Maelwael werkte aan deze beschildering vanaf een met doeken beschutte steiger en daarbij de beschikking had over kaarsen om op de korte winterdagen na zonsondergang door te kunnen werken. Ondanks dat er over Maelwael - voor een laatmiddeleeuwse schilder - ontzettend veel documentatie bewaard is gebleven, zijn niet al zijn werken zo uitvoerig beschreven als de 'Mozesput'. Zo kunnen wij dus over de toeschrijving van zijn werken over het algemeen spreken in termen van "met aan waarheid grenzende waarschijnlijkheid". Iets dat ook in het achterhoofd moet worden ge-

rechterpagina boven

Jean de Beaumetz, 'Kruisigings-tafereel', ca.1389-1395, Cleveland, Museum of Art, Parijs Musée du Louvre.

rechterpagina onder

Gebroeders Van Limburg, 'Petites Heures', Bourges, ca. 1408, Parijs, Bibliothèque nationale de France.

houden wat betreft Maelwael is dat hij, ondanks het feit dat hij een unieke, autonome en getalenteerde schilder was, werkte voor de hertogen van Bourgondië. Hij werkte daardoor in een atelier dat voor zijn komst al bestond en ook na zijn dood zou worden voortgezet. Maelwael was dus genoodzaakt om de continuïteit te bewaren en voort te borduren op de schilderijstijl van zijn voorganger waar zijn werkgever klaarblijkelijk tevreden mee was. Dit zorgt ervoor dat bepaalde toeschrijvingen al sinds jaar en dag worden betwist. Een goed voorbeeld van de continuïteit van het atelier is een werk dat tijdens de tentoonstelling achterblijft in het Louvre, 'De Martelaarschap van de Heilige Dionysius'. Alhoewel het door documentatie aannemelijk lijkt dat dit werk door Maelwaels opvolger Henri Bellechose een paar maanden na het overlijden van de Nijmeegse schilder is voltooid, blijft het nog steeds moeilijk te bepalen vanaf welk moment in het ontstaansproces de wisseling is geweest. In de tentoonstelling zal dus vaak genoeg, in alle voorzichtigheid, worden gesproken over Johan Maelwael óf Henri Bellechose (zoals bij de 'Vlindermadonna' uit Berlijn) of in meer algemene zin over 'hertogelijke werkplaats' (zoals bij de 'Kleine ronde Pietà' uit Parijs).

Bourgondië in Amsterdam

Met de tentoonstelling over Johan Maelwael schuimt het Rijksmuseum dus de rafelranden af van de Nederlandse kunstgeschiedenis; het toont het uiterste van onze mogelijke kennis over de relatie tussen Nederlandse kunstenaars en de vroegst overgebleven werken. In de tentoonstelling wordt de bezoeker meegenomen op een rondreis van de Nederlanden naar Parijs en Dijon en weer terug. Zo zal er in het eerste gedeelte een introductie gegeven worden in de kunst uit de Noordelijke Nederlan-

den van voor 1400 met onder andere de 'Memorie-tafel van Hendrik van Rijn' - het vroegst bekende Noord-Nederlandse schilderij - en het nooit eerder uitgeleende 'Wapenboek Gelre'. Vervolgens zullen de schilderijen van Maelwael, De Beaumetz en de hertogelijke werkplaats te zien zijn naast de (edel) smeedkunst uit Parijs en de sculpturen van onder andere Claus Sluter en zijn neef Claus de Werve.

In het laatste gedeelte van de tentoonstelling wordt een kleine reprise gegeven van de gebroeders Van Limburg-tentoonstelling met de nadruk op getijdenboeken en tekeningen uit het eerste kwart van de vijftiende eeuw. Alhoewel de jonge leeftijd waarop de gebroeders Van Limburg voor de hertog werkten hun waanzinnige talent verraadde, toont de anekdote over de ontvoering in Brussel dat hun succes en carrière onder andere te danken waren aan de talenten en contacten van hun oom. De tentoonstelling in Amsterdam is dan ook de noodzakelijke prequel van die uit 2005, en geeft een weergave van de dageraad van de Noord-Nederlandse schilderkunst te midden van de schitterende rijkdom uit het Frankrijk van de late middeleeuwen. Door het werk van Maelwael voor (voorlopig) de laatste keer te omgeven met de kunstwerken uit het Dijon, Bourges, Parijs en de Noordelijke Nederlanden van de veertiende en vijftiende eeuw, hebben wij nog éénmaal de mogelijkheid om ons een beeld te vormen van de wereld waarin Maelwael werkte en waar hij zijn bijdrage aan leverde.

Meer weten

Bezoeken

'Johan Maelwael'
Rijksmuseum
Amsterdam
www.rijksmuseum.nl
06-10 t/m 07-01

Rijkslezing 'Johan Maelwael'
Pieter Roelofs
Rijksmuseum
Amsterdam
26-10, 14-15 uur

Lezen

'Johan Maelwael', door Pieter Roelofs (red.)
Amsterdam 2017
ISBN: 9789462083783